

Annales

Instituti

Archaeologici

XII - 2016

Godišnjak

*Instituta za
arheologiju*

Nakladnik/Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/Editor's office address

Institut za arheologiju/Institute of Archaeology
HR-10000 Zagreb, Ulica Ljudevita Gaja 32
Telefon/phone 385 (0) 1 6150250
fax 385 (0) 1 6055806
e-mail: iarh@iarh.hr
<http://www.iarh.hr>

Glavni i odgovorni urednik/Editor in chief

Marko Dizdar

Izvršne urednice/Desk editors

Asja Tonc
Marina Ugarković

Tehničke urednice/Technical editors

Asja Tonc
Marina Ugarković

Uredništvo/Editorial board

Katarina Botić, Siniša Krznar, Ivana Ožanić Roguljić, Ana Konestra, Andreja Kudelić, Asja Tonc,
Marina Ugarković

Izdavački savjet/Editorial committee

Vlasta Begović, Marko Dizdar, Dunja Glogović, Snježana Karavanić, Goranka Lipovac Vrkljan, Branka Migotti, Kornelija Michreiter, Ante Rendić Miočević, Tajana Sekelj Ivančan, Tihomila Težak Gregl, Željko Tomičić, Ante Uglešić

Prijevod na engleski/English translation

Una Krizmanić Ožegović

Lektura/Language editor

Boris Beck (hrvatski jezik/Croatian)
Una Krizmanić Ožegović (engleski jezik/English)

Dizajn/Design

REBER DESIGN

Korektura/Proofreaders

Asja Tonc
Marina Ugarković

Računalni slog/Layout

Hrvoje Jambrek

©Institute of archaeology, Zagreb 2016.

SADRŽAJ

Arheološka istraživanja

- 10**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Marko Dizdar
Gorana Kušić

Sotin – Srednje polje i Zmajevac, istraživanja višeslojnih nalazišta u Podunavlju 2015. godine

- 14**   **Tomislav Hršak**
Tino Leleković
Marko Dizdar

Rezultati istraživanja nalazišta Batina – Sredno 2015. godine

- 19**   **Marko Dizdar**
Daria Ložnjak Dizdar
Marina Sečkar

Zaštitna istraživanja nalazišta AN 3B Beli Manastir – Sedmitar na trasi autoceste A5 Beli Manastir – Svilaj

- 24**   **Marko Dizdar**
Daria Ložnjak Dizdar
Marina Sečkar

Jagodnjak – Napuštene njive. Zaštitno istraživanje prapovijesnog i antičkog nalazišta na trasi autoceste Osijek – Beli Manastir

- 29**   **Hrvoje Kalafatić**
Mateja Hulina

Zaštitno arheološko istraživanje lokaliteta AN7B Čeminac – Vakanjac na dionici autoceste A5 Beli Manastir – Osijek 2014. i 2015. godine

- 36**   **Marko Dizdar**
Asja Tonc

Zaštitna istraživanja lokaliteta AN 2 Donji Miholjac – Vrancari

- 40**   **Katarina Botić**

Zaštitna arheološka istraživanja nalazišta AN 3 Donji Miholjac – Mlaka/trafostanica na južnoj obilaznici grada Donjeg Miholjca 2015. godine

- 46**   **Tatjana Tkalčec**

Prapovijesna, rimska i srednjovjekovna naselja na lokalitetu Donji Miholjac – Đanovci – zaštitna arheološka istraživanja u 2015. godini

- 59**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Marko Dizdar
Asja Tonc

Donji Miholjac – Panjik – zaštitno istraživanje naselja sopotske i badenske kulture u Podravini

CONTENTS

Archaeological Excavations

- 10**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Marko Dizdar
Gorana Kušić

Sotin – Srednje polje and Zmajevac, research of multilayered sites in the Danube region in 2015

- 14**   **Tomislav Hršak**
Tino Leleković
Marko Dizdar

Research results from Batina – Sredno site in 2015

- 19**   **Marko Dizdar**
Daria Ložnjak Dizdar
Marina Sečkar

Rescue excavation on the AN 3B Beli Manastir – Sedmitar site on the A5 Beli Manastir – Svilaj motorway route

- 24**   **Marko Dizdar**
Daria Ložnjak Dizdar
Marina Sečkar

Jagodnjak – Napuštene njive (Abandoned fields). Rescue archaeology of the Prehistoric and Antique site on the Osijek – Beli Manastir motorway route

- 29**   **Hrvoje Kalafatić**
Mateja Hulina

Rescue archaeological excavation at the AN7B Čeminac-Vakanjac site along the A5 Beli Manastir – Osijek motorway in 2014 and 2015

- 36**   **Marko Dizdar**
Asja Tonc

Rescue excavations of the AN 2 Donji Miholjac – Vrancari site

- 40**   **Katarina Botić**

Rescue excavations of the site AN 3 Donji Miholjac – Mlaka/trafostanica on Donji Miholjac southern beltway route in 2015

- 46**   **Tatjana Tkalčec**

Prehistoric, Roman, Late Antique and medieval settlements at the Donji Miholjac – Đanovci site – rescue archaeological excavations in 2015

- 59**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Marko Dizdar
Asja Tonc

Donji Miholjac – Panjik – rescue research of a Sopot and Baden culture settlement in Podravina

- 63 Zorko Marković
Katarina Botić**
Podgorač, Ražište – rezultati arheoloških istraživanja 2015. godine
Podgorač, Ražište – results of the archaeological excavations in 2015
- 71 Kornelija Minichreiter**
Slavonski Brod – Galovo, arheološka istraživanja 2015. godine
Slavonski Brod, Galovo, archaeological research in 2015
- 77 Saša Kovačević**
Istraživanja infrastrukture prapovijesnih naselja lokaliteta Nova Bukovica – Sjenjak, sezona 2015.
Research into the infrastructure of Prehistoric settlements at the Nova Bukovica – Sjenjak site, season 2015
- 82 Marko Dizdar**
Rezultati istraživanja groblja latenske kulture Zvonimirovo – Veliko polje u 2015. godini
Research results of the La Tène culture cemetery at Zvonimirovo – Veliko polje in 2015
- 86 Jadranka Boljunčić**
Rezultati istraživanja arheoloških ljudskih ostataka sa srednjovjekovnoga groblja Zvonimirovo (sjeverna Hrvatska), u kontekstu koštanoga i CT dokaza o rijetkoj infratentorialnoj – mastoidnoj trepanaciji
Research results on archaeological human remains from medieval cemetery Zvonimirovo (northern Croatia), in the context of bone and CT evidence of a rare infratentorial – mastoid trepanation
- 93 Daria Ložnjak Dizdar
Marija Mihaljević
Mario Gavranović**
Dolina – Babine grede – istraživanje kasnobrončanodobnoga naselja u Posavini 2015. godine
Babine grede in Dolina – research of a Late Bronze Age settlement in Posavina in 2015
- 99 Tatjana Tkalčec**
Kasnosrednjovjekovni arheološki kompleks Grubišno Polje – Šuma Obrovi – probna arheološka istraživanja u 2015.
Late medieval complex at Grubišno Polje – Šuma Obrovi – initial archaeological excavations in 2015
- 113 Siniša Krznar**
Torčec – Cirkvišće, arheološka istraživanja srednjovjekovnog i ranonovovjekovnog groblja 2015. godine
Torčec – Cirkvišće, archaeological research of the medieval and early modern cemetery in 2015
- 117 Snježana Karavanić
Andreja Kudelić**
Kalnik – Igrišće – rezultati arheoloških iskopavanja u 2015. godini
Kalnik – Igrišće – results of archaeological excavations in 2015
- 122 Andreja Kudelić
Branko Mušič**
Kurilovec – Belinščica – rezultati geofizičkih istraživanja
Kurilovec – Belinščica – results of geophysical research
- 127 Tatjana Tkalčec**
Burg Vrbovec u Klenovcu Humskom – arheološko konzervatorski radovi na kuli u 2015.
Vrbovec Castle in Klenovec Humski, archaeological and conservation works on the keep in 2015

136 Asja Tonc Mateja Hulina Preliminarni rezultati zaštitnih istraživanja na prostoru prezentacijskog platoa kod špilje Vrlovke	136 Asja Tonc Mateja Hulina <i>Preliminary results of rescue excavations in the area of presentation plateau near Vrlovka cave</i>
139 Bartul Šiljeg Ana Konestra Gaetano Benčić Stancija Blek (Tar), kampanja 2015. g.: nastavak arheološko-konzervatorskih istraživanja i prezentacija rezultata široj javnosti	139 Bartul Šiljeg Ana Konestra Gaetano Benčić <i>Stancija Blek (Tar), 2015: continuation of archaeological research and conservation activities, and presentation of results to the public</i>
144 Goranka Lipovac Vrklijan Ivan Valent Ana Konestra Ivana Ožanić Roguljić Antički proizvodni keramičarski kompleks u Crikvenici – zaključna istraživanja 2015. godine	144 Goranka Lipovac Vrklijan Ivan Valent Ana Konestra Ivana Ožanić Roguljić <i>Roman pottery production complex in Crikvenica – conclusive research in 2015</i>
152 Ivan Radman-Livaja Asja Tonc Rezultati probnih iskopavanja na Gradini Sv. Trojice 2015. godine	152 Ivan Radman-Livaja Asja Tonc <i>Results of trial excavations on Sveta Trojica Hillfort in 2015</i>
155 Kristina Turkalj Nera Šegvić Emmanuel Botte Audrey Bertrand Brač Novo Selo Bunje 2015.	155 Kristina Turkalj Nera Šegvić Emmanuel Botte Audrey Bertrand <i>Brač Novo Selo Bunje in 2015</i>
160 Marina Ugarković Ivančica Schrunk Vlasta Begović Marinko Petrić Rimska vila u uvali Soline na otoku Sveti Klement (Pakleni otoci, Hvar) – arheološka istraživanja 2015. godine	160 Marina Ugarković Ivančica Schrunk Vlasta Begović Marinko Petrić <i>Roman villa in Soline Bay on the Island of St. Clement (Pakleni Islands, Hvar) – archaeological investigation in 2015</i>

Terenski pregledi

167   **Marko Dizdar**
Hrvoje Vulić

Terenski pregled i probna iskopavanja na izgradnji istočne obilaznice Vinkovaca

170   **Hrvoje Kalafatić**
Bartul Šiljeg

Terenski pregled na prostoru općina Belišće, Marijanci i Donji Miholjac u 2015. godini

173   **Daria Ložnjak Dizdar**
Marko Dizdar

Terenski pregled i arheološki nadzor na izgradnji obilaznice Donjega Miholjca

176   **Zorko Marković**
Jasna Jurković

Rezultati terenskog pregleda područja Grada Našice (naselja Granice, Polubaše i Rozmajerovac) 2015. godine

185   **Zorko Marković**
Katarina Botić
Jasna Jurković

Rezultati terenskog pregleda općina Našice i Koška 2015. godine

192   **Andreja Kudelić**
Filomena Sirovica

Prikaz rezultata druge faze sustavnog terenskog pregleda gornje Podravine

196   **Goranka Lipovac Vrkljan**
Asja Tonc
Vedrana Glavaš
Ana Konestra
Željka Molak Župan

Rezultati terenskih pregleda na području podvelebitskog Primorja i neposrednog zaleđa

201   **Goranka Lipovac Vrkljan**
Ana Konestra
Irena Radić Rossi

Rezultati aktivnosti projekta „Arheološka topografija otoka Raba“ u 2015. g.: terenski pregledi, obrada arheološke građe, popularizacija znanosti

Field Surveys

167   **Marko Dizdar**
Hrvoje Vulić

Field survey and trial excavations during the construction of the Vinkovci beltway

170   **Hrvoje Kalafatić**
Bartul Šiljeg

Field survey on the territory of Belišće, Marijanci and Donji Miholjac municipalities in 2015

173   **Daria Ložnjak Dizdar**
Marko Dizdar

Field survey and archaeological supervision during the construction of the Donji Miholjac beltway

176   **Zorko Marković**
Jasna Jurković

Results of field survey in the City of Našice area (settlements Granice, Polubaše and Rozmajerovac) in 2015

185   **Zorko Marković**
Katarina Botić
Jasna Jurković

Results of a field survey of Našice and Koška municipalities in 2015

192   **Andreja Kudelić**
Filomena Sirovica

Results of the second phase of a systematic field survey in Upper Podravina

196   **Goranka Lipovac Vrkljan**
Asja Tonc
Vedrana Glavaš
Ana Konestra
Željka Molak Župan

Results of field survey in sub-Velebit Coast and hinterland

201   **Goranka Lipovac Vrkljan**
Ana Konestra
Irena Radić Rossi

Results of the „Archaeological topography of the Island of Rab“ project in 2015: field surveys, processing of archaeological finds, popularization of science

Eksperimentalna arheologija

207 **Andreja Kudelić**

Eksperiment u arheologiji – priprema i sastav lončarske smjese

Experimental Archaeology

207 **Andreja Kudelić**

Experiment in archaeology – preparation and composition of clay paste

Zračna arheologija

213 **Bartul Šiljeg
Hrvoje Kalafatić**

Zračno rekognosciranje, Osječko-baranjska županija 2015. godine

Aerial archaeology

213 **Bartul Šiljeg
Hrvoje Kalafatić**

Aerial reconnaissance, Osječko-baranjska County in 2015

Ostala znanstvena djelatnost Instituta za arheologiju

223-234

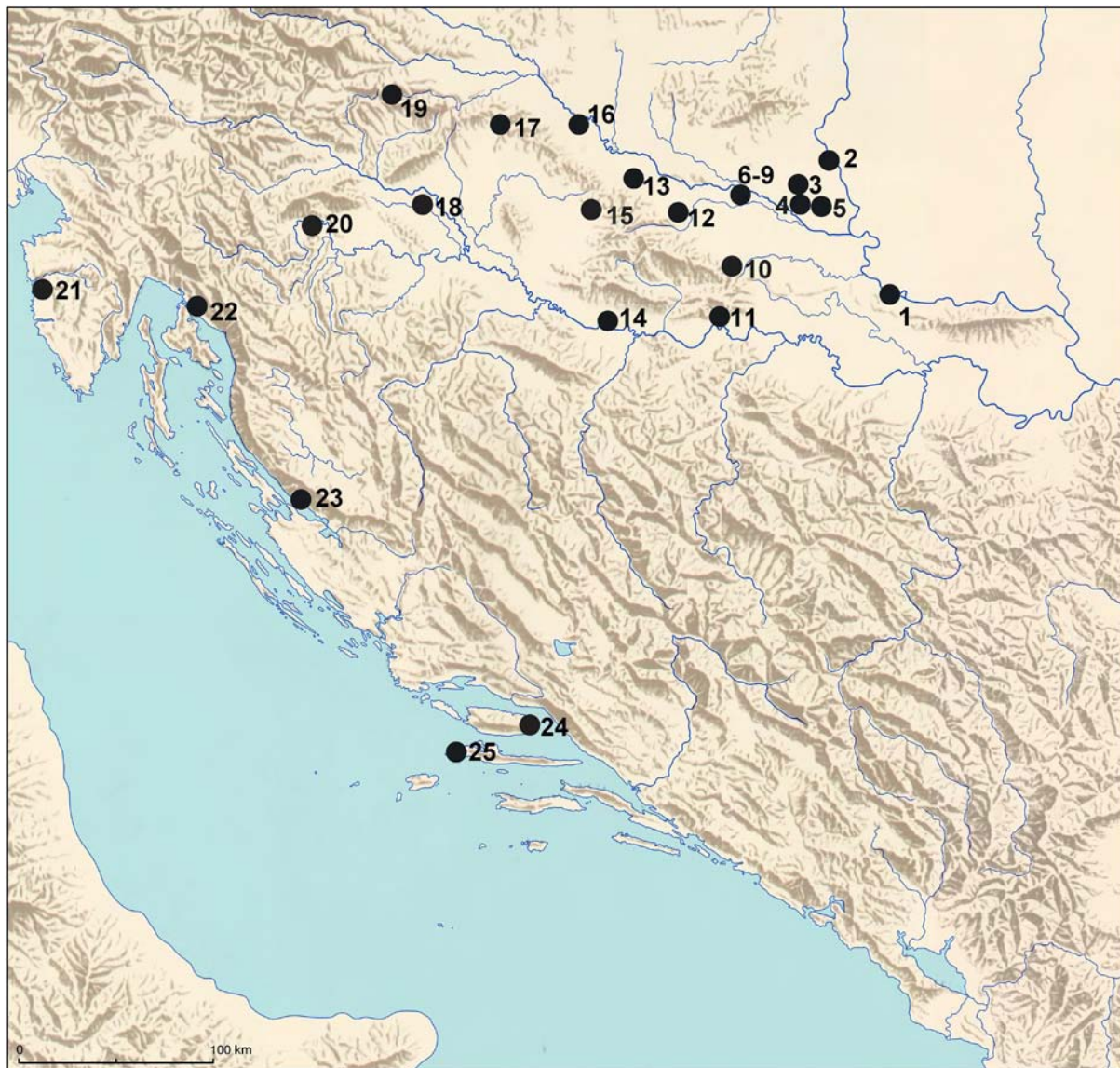
Additional scientific activity of the Institute

223-234

Arheološka istraživanja

Archaeological Excavations

1. Sotin, Srednje polje i Zmajevac
2. Batina – Sredno
3. AN 3B Beli Manastir – Sedmitar
4. AN 7A Jagodnjak – Napuštene njive
5. AN 7B Čeminac – Vakanjac
6. AN 2 Donji Miholjac – Vrancari
7. AN 3 Donji Miholjac – Mlaka/trafostanica
8. AN 6 Donji Miholjac – Đanovci
9. AN 7 Donji Miholjac – Panjik
10. Podgorač – Ražište
11. Slavonski Brod – Galovo
12. Nova Bukovica – Sjenjak
13. Zvonimirovo – Veliko polje
14. Dolina – Babine grede
15. Grubišno Polje – Šuma Obrovi
16. Torčec – Cirkvišće
17. Kalnik – Igrišće
18. Kurilovec – Belinščica
19. Klenovec Humski – Plemićki grad Vrbovec
20. Vrlovka
21. Tar – Stancija Blek
22. Crikvenica – Igralište
23. Gradina Sv. Trojica
24. Brač – Novo Selo Bunje
25. Sveti Klement – Soline

Kasnosrednjovjekovni arheološki kompleks Grubišno Polje – Šuma Obrovi – probna arheološka istraživanja u 2015.

Late medieval complex at Grubišno Polje – Šuma Obrovi – initial archaeological excavations in 2015

Tatjana Tkalčec

Primljeno/Received: 31. 3. 2016.
Prihvaćeno/Accepted: 25. 5. 2016.

Probna arheološka istraživanja dviju utvrda i položaja na kojem je ustanovljeno postojanje crkve s grobljem sjeverno od Grubišnog Polja u šumi Obrovi pružila su niz vrijednih podataka o životu ovog područja u kasnom srednjem vijeku.

Ključne riječi: srednjovjekovna arheologija, zemljana utvrda, crkva s grobljem, kasni srednji vijek, probna arheološka istraživanja, Grubišno Polje – Šuma Obrovi, 14.-16. stoljeće

Keywords: medieval archaeology, earthen fort, church with cemetery, the Late Middle Ages, trial excavations, Grubišno Polje – Šuma Obrovi, 14th-16th century

UVOD

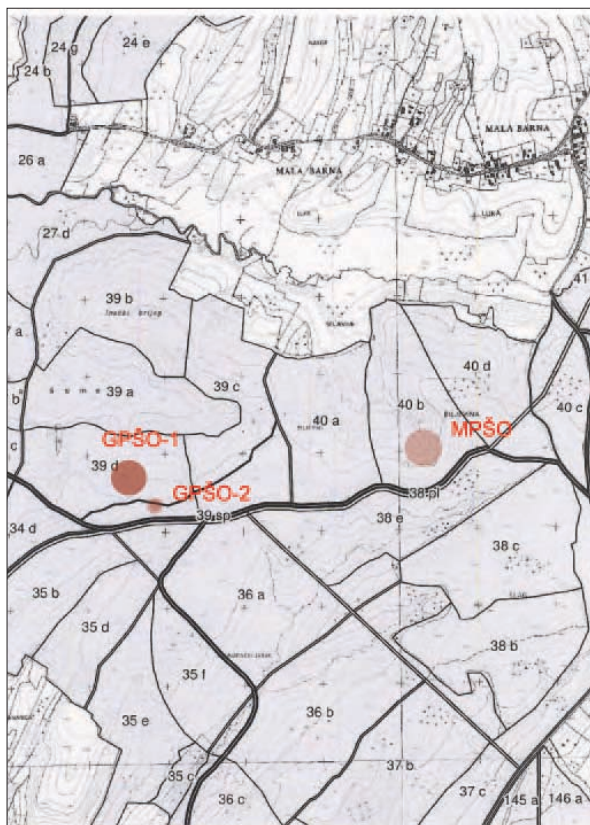
U jesen 2014. godine upravitelj Šumarije Grubišno Polje, g. Željko Kirinčić, kontaktirao je T. Tkalčec telefonom, rekavši da je pročitao na internetu jedan od članaka o srednjovjekovnim utverdama na području Bilogore i Zapadne Slavonije te da na grubišnopoljskome području ima još nekoliko sličnih lokacija. Dogovoren je zajednički obilazak koji je uslijedio krajem 2014. godine kada je za to bilo povoljno vrijeme, odnosno kada vegetacija više nije bila bujna, što je bilo potrebno radi boljeg uvida u konfiguraciju terena i eventualne površinske nalaze prigodom rekognosciranja. Sljedeći zajednički obilazak uslijedio je već na proljeće 2015. godine. U oba navrata terenskog pregleda g. Kirinčić je ukazao ne samo na arheološke lokalitete koji su, iako ne i arheološki iskopavani, već otprije bili poznati stručnoj javnosti, nego i neke potpuno nove, dosad nepoznate arheolozima. Između njih se isticala skupina položaja s jasnim tragovima ljudske djelatnosti u prošlosti u šumi Obrovi, sjeverno od Grubišnog Polja.

Naša znanstvena zainteresiranost naišla je odjek i u samome Gradu Grubišno Polje, te se krenulo ka planiranju probnih istraživanja do čije je realizacije i došlo u lipnju 2015. g. Naglasak je tijekom tih istraživanja stavljen na lokalitet nazvan Grubišno Polje – Šuma Obrovi 1 (utvrda), a koji je g. Kirinčić otkrio u rano proljeće 2015. godine. Tu su otvorene tri arheološke sonde. Zatim su otvorene dvije arheološke sonde na obližnjoj poziciji, nazvanoj Grubišno Polje – Šuma Obrovi 2 (crkva s grobljem) i jedna na nedalekoj utvrdi, koja je otprije bila zabilježena u arheološkoj literaturi pod nazivom Mala Peratovica – Šuma Obrova (Jakovljević 2012: 67, red. br. 186). Čitav spomenuti kompleks tijekom srpnja 2015. registriran je kao kulturno dobro RH (Lista preventivno zaštićenih lokaliteta

P-5055) pod nazivom Arheološko nalazište Šuma Obrova. Pri tome smo načinili propust time što je lokalitetu nadjenut naziv s kojim se lokalna zajednica, kako smo kasnije shvatili, nije saživjela. Naime, šire stanovništvo Grubišnog Polja i okolice navedenu šumu naziva Obrovi, a ne Obrova šuma, te je upravo pod tim nazivom osjeća kao dio svog naslijeđa. Poštujući njihov osjećaj u ovom ćemo radu kao i u budućim objavama koristiti izraz „šuma Obrovi“, nastojeći ispraviti na neki način od strane struke nametnut naziv. Grad Grubišno Polje je pokrenuo i postupak preimenovanja naziva i u nadležnom Konzervatorskom odjelu u Bjelovaru.

Prve dvije lokacije, do sada u potpunosti nepoznate stručnoj javnosti, nalaze se na međusobnoj udaljenosti od kakvih 100 m, a treća pozicija se nalazi oko 950 metara istočnije. Sva tri položaja nalaze se unutar velike katastarske čestice 4265/1 katastarske općine Grubišno Polje. Lokaliteti su obrasli šumom i u korištenju su Hrvatskih šuma d.o.o. Vlasnik je Republika Hrvatska. Prva dva položaja nalaze se u odjelu/odsjeku 39d gospodarske jedinice „Grubišnopoljska Bilogora“ Hrvatskih šuma d.o.o., a treći u odjelu/odsjeku 40b (sl. 1). Za prvu i treću lokaciju je i na temelju rekognosciranja bilo prepoznatljivo da je riječ o utverdama, a spoznaja o funkciji druge pozicije – crkva s grobljem – polučena je probnim arheološkim istraživanjima. Okolo prve utvrde i crkve nalazi se niz ulekuća u šumi, za koja se pretpostavlja da je riječ o seoskim kućama (na osnovi površinskih nalaza kućnog lijepa).

Probna arheološka istraživanja Institut za arheologiju je proveo u razdoblju od 15. do 26. lipnja 2015. g., uz prethodno ishodu dozvolu Konzervatorskog odjela u Bjelovaru, suglasnost Državnog ureda za upravljanje državnom imovinom

Sl. 1 Arheološko nalazište Šuma Obrovi s položajima utvrde Grubišno Polje - Šuma Obrovi 1 (GPŠO-1), crkve/groblja Grubišno Polje - Šuma Obrovi 2 (GPŠO-2) i utvrde Mala Peratovica- Šuma Obrovi (MPŠO), TK 1: 5000 s ubačenom podlogom podjele šumarskih odjela i odsjeka (prilagodila: T. Tkalčec).

Fig. 1 Šuma Obrovi site with Grubišno Polje - Šuma Obrovi 1 fort position (GPŠO-1), church/cemetery Grubišno Polje - Šuma Obrovi 2 (GPŠO-2) and Mala Peratovica- Šuma Obrovi fort (MPŠO), TK 1: 5000 with an inserted background of forestry sections (adapted by: T. Tkalčec).

i Posebne uvjete Hrvatskih šuma d.o.o. Ručni iskop obavljalo je devetero radnica i radnika koje je osigurao Grad Grubišno Polje putem javnih radova.¹

Grubišno Polje – Šuma Obrovi 1

Lokalitet Grubišno polje – Šuma Obrovi 1 (GPŠO 1) nalazi se oko 1500 m zapadno od ceste Grubišno Polje – Mala Barana, odjel/odsjek 39d gospodarske jedinice „Grubišnopoljska Bilogora“ Hrvatskih šuma d.o.o.

Prigodom terenskog pregleda, a na osnovi morfoloških značajki samoga lokaliteta, ustanovljeno je da se radi o višedjelnom kasnosrednjovjekovnom gradištu, što je u lipnju 2015. potvrđeno i arheološkim probnim istraživanjima (sl. 2-4).

1 Voditelj istraživanja bila je dr. sc. Tatjana Tkalčec, viša znanstvena suradnica, a zamjenica dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan, znanstvena savjetnica Instituta za arheologiju. Ukupno se radilo šest radnih dana u punome sastavu s devet radnika te jedan dan s osam. Stručna ekipa je ukupno radila deset radnih dana tijekom kojih je načinjen i geodetski snimak sva tri položaja, na osnovi kojeg su kasnije načinjeni 3D modeli u programu Surfer 11. Terenske crteže je izradila T. Tkalčec, a prilagodila ih Kristina Turkalj, dipl. arheolog, dokumentaristica Instituta za arheologiju. Grad Grubišno Polje, razumijevanjem gradonačelnika g. Zlatka Maderuha, osigurao je i smještaj stručnoj ekipi te potrebna sredstva za provođenje radova u skladu s arheološkom strukom (konzervacija nalaza i slično). Pokretni nalazi će tijekom obrade i analize privremeno biti pohranjeni u Institutu za arheologiju, potom u Gradskom muzeju Bjelovar, a o mjestu trajne pohrane donijet će odluku Hrvatsko muzejsko vijeće Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Metalni nalazi predani su na konzervaciju u Hrvatski restauratorski zavod, Odjel za restauriranje kopnenih arheoloških nalaza. Antropološka analiza osteoloških uzoraka obavljena je u Antropološkom centru Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dr. sc. Vlasta Vyroubal i dr. sc. Željka Bedić).

Sl. 2 Grubišno Polje - Šuma Obrovi 1, pogled od zapada na središnje uzvišenje i jarak koji ga dijeli od južnog uzvišenja (snimila: T. Tkalčec).

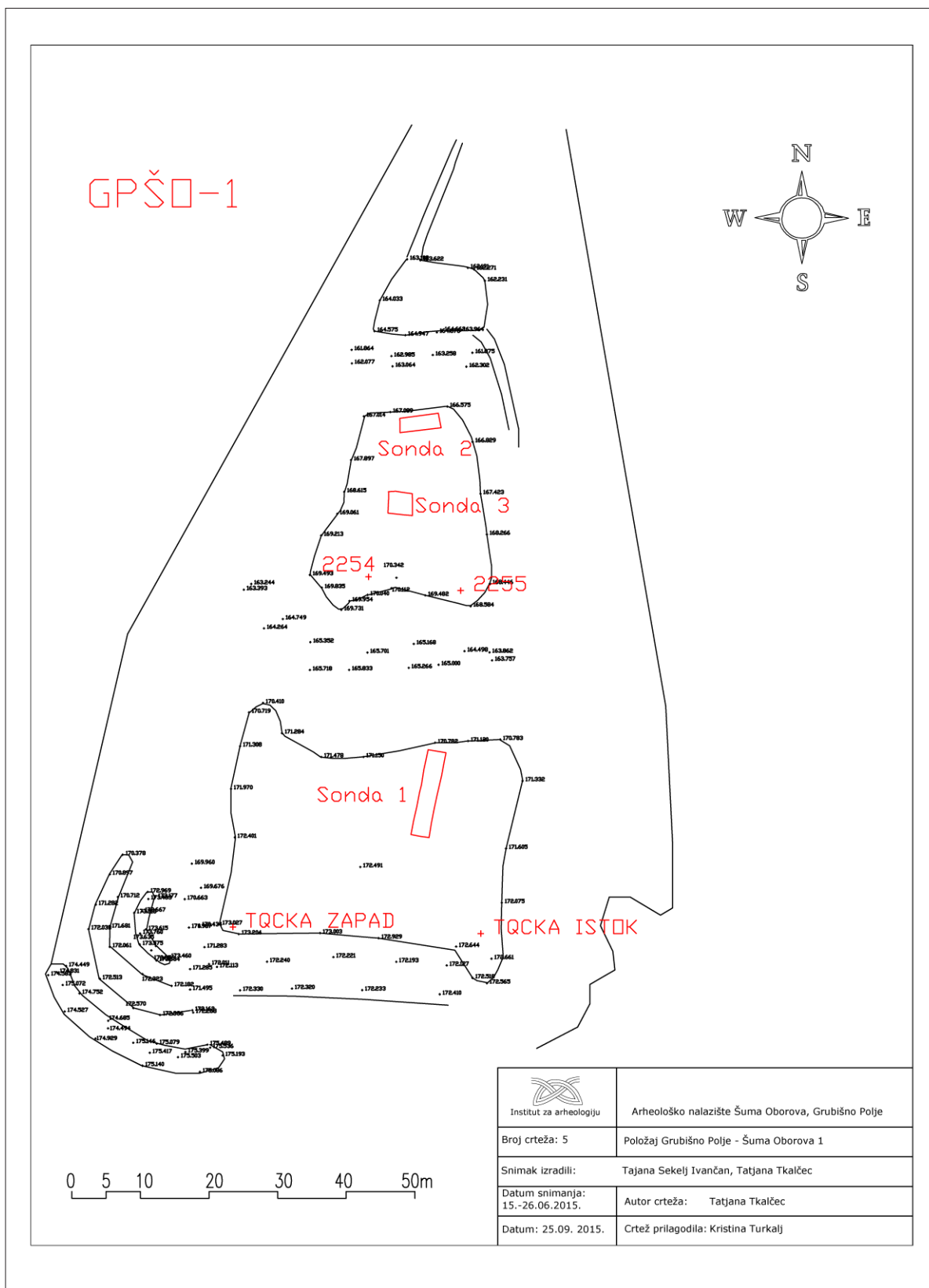
Fig. 2 Grubišno Polje - Šuma Obrovi 1, view from the west on the central slope and the ditch separating it from the south slope (photo: T. Tkalčec).

Utvrdna je smještena na sjevernoj padini grede koja se proteže u smjeru istok-zapad. Stoga se njeni južni dijelovi nalaze na i do 10 m višim kotama nego sjeverniji. Sastoji se od središnjeg uzvišenja kvadratičnog odnosno trapezoidnog tlocrta čiji plato je širine (I-Z) 27 m na južnome dijelu i 18 m na sjevernome te dužine od 30 m (S-J). Apsolutna visina središnjeg uzvišenja na jugu iznosi 170 m n/m, a na sjeveru 167 m n/m. Središnje uzvišenje je 6 m dubokim jarcima odvojeno od većeg, južnog kvadratičnog i manjeg „trokutastog“ sjevernog. Južni jarak koji dijeli središnje uzvišenje od južnoga širine je oko 20 m u gornjem nivou, odnosno 3 m na dnu, a sjeverni koji središnje uzvišenje dijeli od trokutastoga u gornjem je nivou širine 10 m, a u donjem također 3 m. Južno kvadratično uzvišenje nalazi se na apsolutnoj visini od 173 m n/m na jugu i 171 m n/m na sjeveru, širina mu iznosi 40 m (I-Z), a dužina 30 (S-J). Sjeverno trokutasto uzvišenje nalazi se na apsolutnoj visini od 165 m n/m na jugu i 163,5 m n/m na sjeveru, širina (I-Z) mu iznosi 14 m na južnome dijelu, na sjevernome se suzuje na 7 m te se svojevrsnom zemljanom rampom izdužuje za 30-ak m dalje u samu dolinu. Dužina samoga platoa (isključujući navedenu „rampu“) iznosi 14 m. Sjeverno uzvišenje i s jugoistočne strane ima svojevrsnu „rampu“ koja se od njegova ruba spušta i oplahuje sjeveroistočni dio središnjeg uzvišenja. U dubokim usjecima i klancima sa zapadne i istočne strane utvrde, pri njenome sjevernijem dijelu stvorili su se potoci čija se voda izliva u sjevernu dolinu.

S jugozapadne strane je utvrda zaštićena dvama segmentnim bedemima i opkopima, s južne strana dodatnim zemljanim bedemom i jarkom, koji su na istočnijim dijelovima vrlo loše očuvani, a s ostalih strana prirodnu zaštitu čine strmi obronci kako same utvrde tako i prirodni uski duboki klanci koji utvrdu odvajaju od istočnih i zapadnih obronaka prirodnih brda. Važno je napomenuti kako crtež koji ovom prigodom objavljujemo nije dovršen te je on spoj izmjere prigodom rekognosciranja i izmjere totalnom geodetskom stanicom (sl. 3). Ova radna verzija morat će se dovršiti snimkom totalnom stanicom na terenu u vrijeme kad je vegetacija (šumsko lišće i grmlje) manja. U vrijeme pisanja ovog rada (veljača 2016.), priprema se izlazak na teren radi dosnimavanja.

Sam plato središnjeg uzvišenja uvelike je izložen nekim prijašnjim iskopavanjima, vjerojatno uzrokovanim stoljetnim odnošenjem opeke nakon što je utvrda prestala funkcionirati kao plemićko sjelo, što je uzrokovalo nastajanje ogromnih jama i uleknuća na platou središnjeg uzvišenja.

Otvorene su tri sonde: Sonda 1 na južnom, a Sonda 2 i Sonda 3 na središnjem uzvišenju utvrde. Zbog ograničenja zadanih zahtjevima časopisa nismo u mogućnosti donijeti veći broj ilustrativnih prikaza, te shodno tome donosimo tek pregled rezultata istraživanja, izostavljajući detaljnije opise odnosa istraživanih slojeva i struktura.

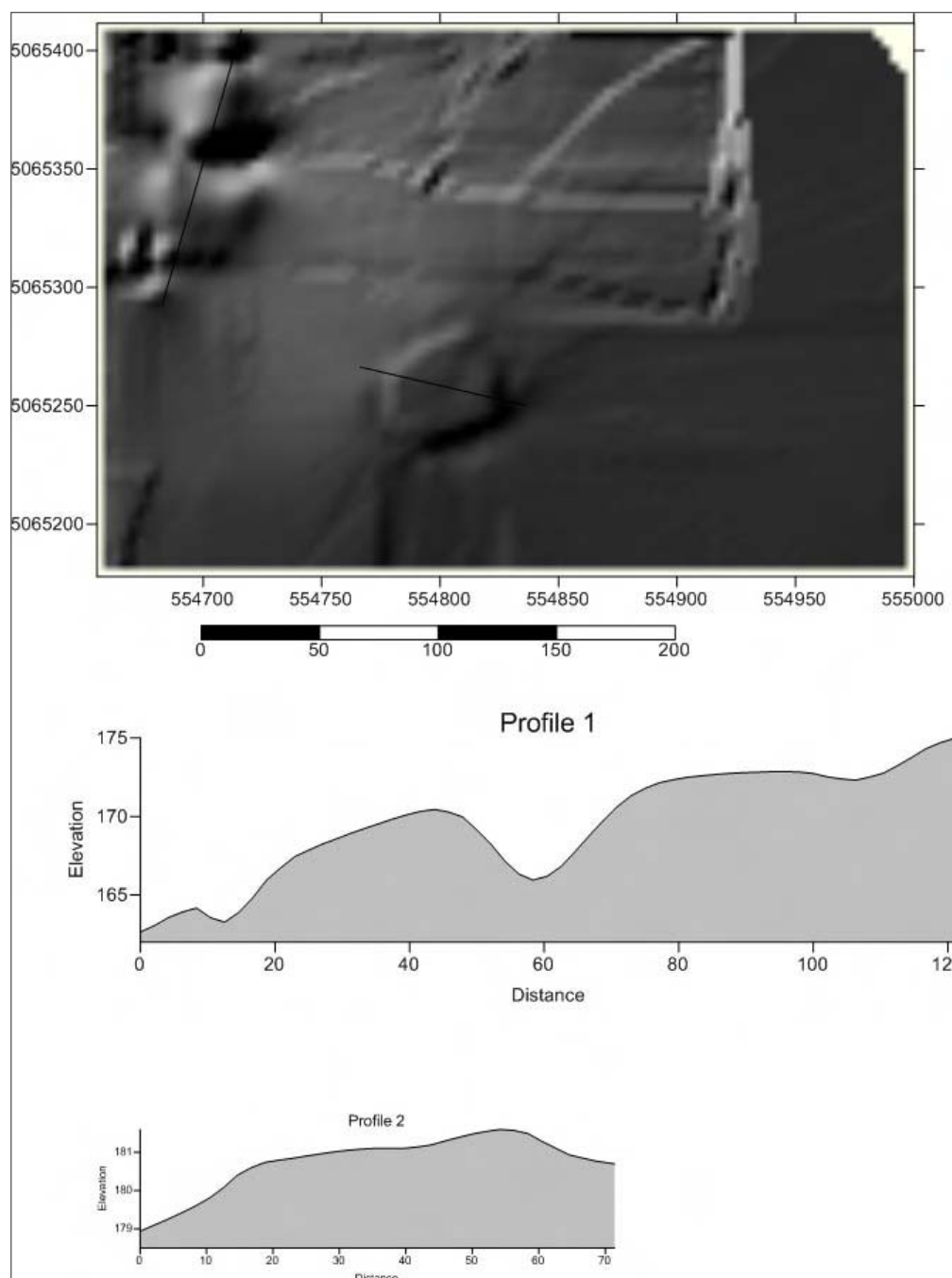
Sl. 3 Grubišno Polje - Šuma Obrovi 1, situacijski plan (snimile i izmjerile: T. Tkalčec i T. Sekelj Ivančan, crtala: T. Tkalčec, prilagodila: K. Turkalj).

Fig. 3 Grubišno Polje - Šuma Obrovi 1, site plan (measurements by: T. Tkalčec and T. Sekelj Ivančan, drawn by: T. Tkalčec, adapted by: K. Turkalj).

GPŠO 1 - Sonda 1 (južno uzvišenje)

Sonda 1 otvorena je na južnom uzvišenju i to na njegovome sjevernome dijelu u širini od 2,65 m i dužini od 12, 60 m, usmjerena S-J (usp. sl. 3). Cilj je bio obuhvatiti samo uzvišenje te njegove rubne dijelove radi dobivanja uvida u stratigrafiju te uvida o eventualnom postojanju zgrada i rubnih palisada. Po-

stavljanje sonde uvjetovao je i raspored stabala na terenu, tražila se slobodna površina na kojoj korijenje neće otežavati iskop. Već u tankom površinskom humusnom sloju bilo je nalaza opeke, ulomaka keramičkih posuda, peke, životinjskih kostiju, ulomak pećnjaka, čavao i ulomak lijepa. Na relativnoj dubini od 15 do 25 cm, nalazio se dosta vlažan sloj žučkastosive ilovače. I na kon-

Sl. 4 Grubišno Polje - Šuma Obrovi 1 (gore lijevo) i Šuma Obrovi 2 (sredina), 3D model s presjecima preko utvrde i groblja (izradila: T. Tkalčec).

Fig. 4 Grubišno Polje - Šuma Obrovi 1 (upper left) and Šuma Obrovi 2 (centre), 3D-model with fort and cemetery cross-sections (made by: T. Tkalčec).

taktu tih slojeva prikupljeni su nalazi ulomaka keramičkih lonaca, peke, čavao te ulomak keramičke kugle. Ispod humusa su se jedan do drugoga ocrtao dva kanala smjera I-Z koja su pratila smjer pružanja ruba južnog uzvišenja. Iako nisu ustanovljena pri samome rubu, valja pretpostaviti postojanje drvenih objekata od čijih su nam temelja očuvani tek spomenuti ostaci poput kanala. U jednome od njih bilo je razvidno da se sastojao od niza okomito položenih stupova (uočene barem tri rupe od stupova). U zapunama spomenutih „kanala“ pronađeno je nešto životinjskih kostiju, zatim također ulomci keramičkih lonaca i peke, opeke, lijep, čavao, ulomak pećnjaka te kotačić ostruge. Pristupilo se, nadalje, dubljem iskopu navedenog sloja žute ilovače kojom prigodom se ocrtao niz mrlja od ukopa za stupove na južnijem i sjevernom dijelu sonde. Njihov raspored, međutim, nije činilo logičnu cjelinu na osnovi koje bismo mogli donijeti zaključak o strukturi građevina kojih su bili sastavnim dijelovima. Iako

stupovi na istraženoj površini nisu pravilno raspoređeni, uočljiva im je koncentracija prema središnjem uzvišenju, te koncentracija na rubu središnjeg uzvišenja (sl. 5).

Nacrt snimljene situacije nije još dovršen te dajemo samo slikovne prikaze opisane situacije.

Načinjeni su još probni dublji iskopi te je, kako nije bilo nalaza i arheoloških pojava, zaključeno da se dosegla zdravica.

GPŠO 1 - Sonda 2 (središnje uzvišenje)

Izbor za postavljanje sondi na središnjem uzvišenju diktirala je specifična konfiguracija terena (velika oštećenja – jame i uleknuća po čitavoj površini) i raspored drveća. Cilj nam je bio otvoriti jedinstvenu sondu koja bi se protezala od središnjeg uzvišenja prema njegovom rubu, no kako to nije bilo moguće uslijed spomenute terenske situacije, otvorene su dvije sonde (usp. sl. 3). Cilj istraživanja ovog dijela bio je dobiti uvid u

Sl. 5 GPŠO 1, Sonda 1, pogled SI-JZ (snimila: T. Tkalčec).

Fig. 5 GPŠO 1, Probe 1, view from NE-SW (photo: T. Tkalčec).

stratigrafiju te nepokretne nalaze koje smo očekivali na ovome dijelu – mostnu konstrukciju za prijelaz na sjeverno uzvišenje i palisade.

Sonda 2 na sjevernome dijelu središnjeg uzvišenja položena je u smjeru I-Z u dužini od 6 m i širini od 2 m. Prosječna relativna dubina iskopa u sondi 2 iznosila je 1,4 – 1,5 m, a na području kanala sa ukopanim stupovima i do 2 m.

Ispod tankog sloja šumskog humusa, u kojem je pronađeno mnoštvo ulomaka opeke, nešto keramičkih lonaca i peke, zatim ulomak majolike (sl. 6), strugalo, dio brave, čavao te ulomak životinjske kosti, nalazio se 70-ak cm deo sloj žućkaste ilovače (SJ 34). U rubnim dijelovima sonde definirane su neke manje jame i veći zasebni masivni nosivi stup (SJ 52) u SZ uglu. No većinom je navedeni sloj bio jednoličan i to vrlo deo, a sadržavao je relativno malo nalaza: sporadični nalazi životinjskih kostiju, zatim puščano željezno zrno, ulomak pećnjaka te ulomci keramičkih lonaca i peke, opeke, nešto lijepa, čavala i kamen. Evidentno je bilo da se radi o namjernom nasipavanju debelog sloja žute ilovače. Uzduž južnog dijela sonde ispod njega se na relativnoj dubini od 90 cm pojavio sloj sivkaste zemlje, deo 30-40 cm (SJ 52). Taj je sloj bio debljine 30 (u istočnijem dijelu) – 40 cm (u zapadnijem dijelu) (sl. 7). U njemu su pronađeni tek po ulomak lijepa i čavao. Za sada nije moguće sa sigurnošću tvrditi je li riječ o sloju hodne površine gradišta u njegovim početnim fazama ili je riječ o jednom od slojeva nasipavanja prigodom graditeljskih faza (ili možda čak unutrašnjošću neke prostorije). U toj fazi zamijećene su mrlje od stupova nanizanih u liniji jedan do drugoga, prateći i zakrivljenost ruba središnjeg uzvišenja. Valja napomenuti da iskopom na toj dubini i nismo više bili na samome rubu, jer se padina skošavanjem u nižim razinama proširuje te bi od velikog značaja bilo istražiti i dalje površinu na sjeveru. No u probnim smo istraživanjima nastojali sačuvati iskopanu zemlju kako bismo imali čime zatrpiti sondu nakon istraživanja, stoga nije bilo moguće otvoriti sjevernije područje. Zapune stupova su zamijećene upravo iz razloga što su

se južno polukružno ocrtavale u opisanome sivome sloju, dok su na sjeveru bile stopljene sa žutom ilovačom – kojom su se rupe od istrunulih stupova i zapunile.

Daljnijim iskopom došlo se do situacije da su se duž sjevernog dijela sonde pojavili nizovi tanjih proslajaka sive i žute ilovače (SJ 72) u ukupnoj debljini 40-60 cm, na čijem dnu su uočene sporadične mrlje crvene paljevine, slično kao i na jednom mjestu u južnom dijelu sonde, na samome dnu sivog sloja SJ

Sl. 6 GPŠO 1, Sonda 2, ulomak majoličke zdjelice iz humusa (snimila: T. Tkalčec).

Fig. 6 GPŠO 1, Probe 2, fragment of a maiolica bowl from the humus (photo: T. Tkalčec).

52. Zanimljivost predstavlja činjenica da se sivi SJ 52 u nekom trenutku protezao ne samo s južne strane stupova, već i sa sjeverne (usp. sl. 7), što bi nas upućivalo na to da su stupovi bili ili ukopani u njega ili da je on naknadno nataložen uokolo drvenih stupova. Ispod njega se na relativnoj dubini od 1,30 m nalazio iznova sloj žute ilovače, a uklanjanjem i tog sloja, kao i sjevernijih proslojaka sive i žute ilovače, dosegla se siva zdravica (sl. 8).

Čitava situacija ukazuje na to da je sjeverniji dio sonde namjerno iskopan u fazi gradnje utvrde i kasnije zapunjen proslojcima žute i sive gline SJ 72. Ukop je osobito uočljiv u sjevernome profilu, u njegovom zapadnijem uglu gdje je uočljiv na puno višim razinama sloj tvrde svjetlije žute gline. Za postavljanje samih stupova iskopan još jedan dublji uski kanal u koji su oni nanizani (usp. sl. 8). Dna stupova, čak i od razine dna navedenog kanala, nisu dosegnuta! Pretpostavlja se, dakle, da su oni ubodeni u zemlju dublje od 3 m od današnje površine terena, znači barem za metar dublje od dna kanala. Pražnjenjem kanala uočeni su daljnji geološki slojevi gdje se izmjenjuju siva i žuta ilovača.

Spomenute mrlje sloja crvene paljevine važne su u pokušaju interpretacije slijeda graditeljskih faza (usp. sl. 7-8). Slojevi iznad njih predstavljaju ili slojeve iz prvobitne graditeljske faze utvrde ili slojeve prve faze života na njoj.

Pogledamo li raspored pravilnog niza stupova te jednog zasebnog, puno većega u SZ uglu sonde, kao i zapadni profil i sjeverozapadni dio sjevernoga profila – uočljiv je već spomenuti sloj svjetlije žute nabite ilovače na vrlo visokoj razini, a u koji je ukopan moćni SZ stup SJ 54. Ta se površina nije dublje istraživala, pomišljalo se da je tu riječ o pravom nivou zdravice na

terenu u koji je taj stup nosač ukopan, a oko kojega se prilikom gradnje pristupilo svim dubljim ukopima za graditeljske potrebe te nasipavanju tih ukopa. No postoji i druga mogućnost – a to je da je ta žuta glina negdje prikupljena i predstavlja tvrdi naboj oko ukopa za taj zasebni stup. Nažalost, na to pitanje nećemo moći odgovoriti.

Što se tiče interpretacije niza stupova, vrlo je vjerojatno da je riječ o palisadi oko ruba središnjeg uzvišenja. Druga mogućnost, manje vjerojatna, jest da je riječ o vanjskoj stijeni prostoriye-zgrade, a treća (još manje vjerojatna) da je riječ o nosačima drvenog mosta. Za zasebni stup SJ 54 svakako bismo mogli pomisliti da se radi o nosivom stupu mosta koji je povezivao središnje uzvišenje sa sjevernim (vjerojatno stražarnicom), međutim, kako mu nismo našli pandan na istoku (a radi se o rasponu od više od 5 m) to ne bi odgovaralo takvoj interpretaciji. Ipak, i tu ostaje pitanje ne nalazi li mu se par nešto sjevernije izvan gabarita naše sonde ili pak naprosto zapadnije, u slučaju da most uopće nije bio smješten centralno. Ova pitanja u ovoj fazi istraživanja ostaju otvorena.

Proširivanje ove sonde, otvaranje još neke na rubnim površinama središnjeg uzvišenja, kao i sjevernoga – dalo bi odgovor na to pitanje. Ono što sada možemo reći s velikom vjerojatnošću jest da stupovi predstavljaju palisadu, a je li ona građena od jednog niza stupova ili bismo drugi niz (koji bi tada ukazao na platformu na kojoj je straža mogla na višim razinama i komunicirati) našli sjevernije obodom padine (ili južnije) – ne znamo. Možemo samo konstatirati da duboki zahvati na rubu središnjeg uzvišenja i nosivi stup SJ 54 nagovješćuju i mostnu komunikaciju između središnjeg i sjevernog dijela utvrde.

Sl. 7 GPŠO 1, Sonda 2, razina sloja SJ 52 duž J dijela sonde s nizom stupova (lijevo), ukop stupa SJ 54 (gore desno) u žutoj glini, faza istraživanja proslojaka SJ 72 sa dosegnutom najdubljom razinom površine mrlja crvene paljevine (desno); pogled I-Z (snimila: T. Tkalčec).

Fig. 7 GPŠO 1, Probe 2, layer SU 52 along the S part of the probe with a series of posts (left), posthole SU 54 (upper right) in yellow clay, research of prelayers SU 72 with the deepest area with red burning marks (right); view E-W (photo: T. Tkalčec).

Sl. 8 GPŠO 1, Sonda 2, razina zdravice sa sporadičnim tragovima crvene paljevine, ukop kanala s nizom stupova, gore desno ukop stupa SJ 54 u nabitij žutoj glini; pogled I-Z (snimila: T. Tkalčec).

Fig. 8 GPŠO 1, Probe 2, subsoil layer with sporadic traces of red burning, channel pit with a series of posts, upper right posthole SU 54 in dense yellow clay; view E-W (photo: T. Tkalčec).

GPŠO 1 - Sonda 3

Sonda 3 je otvorena uz rub sjeverne padine ogromne jame-uleknuća unutar sredine središnjeg uzvišenja (sl. 3). Iskopom sjeverne padine te jame željelo se dobiti uvid u stratigrafiju samog centra središnjeg uzvišenja te pokušati dokučiti što je prouzročilo tako velika oštećenja na središnjem uzvišenju (na južnome ih, naime, nema). Ujedno, površinski nalazi crveno zapečene zemlje ovdje su ukazivali na neku gorevinu (požar ili ognjište/peć).

Južna strana Sonde 3 je ustvari ulazila u spomenutu jamu te se s dubljim iskopom površina sonde povećavala. Ujedno, iz tih razloga ne postoji zatvoreni južni rub sonde, odnosno južni profil. U konačnici, pri dnu iskopa Sonda 3 je obuhvaćala kvadratičnu površinu obuhvaćenu stranicama od 3,50 x 3,30 m. Relativna dubina iskopa svih slojeva u Sondi 3 iznosila je prosječno 1,20 m, a na području otkrivene kasnosrednjovjekovne jame i 1,60 m.

Površinski sloj u Sondi 3 također čini tanki šumski humus, a već na 10 cm ispod njega nalazio se sloj limun-žute, naizgled sterilne ilovače (SJ 37). Međutim unutar nje je bilo nalaza opeke. U samome zapadnom dijelu sonde zamijećena je crvena gorevina i stratigrafija unutar te cjeline razlikovala se od ostatka sonde. Nizanjem raznih slojeva, nije zamijećena struktura ili ukop tog cjelini, te je pretpostavka da je riječ o urušenoj peći, a nalazi prepečenog kamena i opeke pri njenim rubovima možda se mogu povezati s kasnije opisanom plitkom jamom s mnoštvom ulomaka opeke (sl. 9). Materijal pronađen unutar te cjeline ukazuje na razdoblje kasnog srednjeg vijeka ili početka ranog novog vijeka (sl. 10).

Na ostalome dijelu sonde ispod spomenutog sloja žute ilovače nalazio se sloj smeđe-sive ilovače (SJ 38, usp. sl. 9) koji je sadržavao nalaze ulomaka keramičkih lonaca, peke, opeke, pećnjake, željezni nož s brončanom petom drške (sl. 11), dvije željezne „klamfe“ i čavao, zatim životinjske kosti te prepečen kamen na području uz ranije opisanu situaciju urušene peći. Ispod njega se nalazio sloj SJ 45 koji se sastoji od dva prosloja žute glinovite zemlje (usp. sl. 9), unutar koje su se jasnije uočavali obrisi okolnih objekata i jama. Uočljivo je da je dio jama ukopan još u gornjem sloju SJ 38, a dio u donjem proslojku sloja SJ 45. Uspirkos tome, u materijalu se ne iščitava neki veliki vremenski pomak. Primjerice, materijal iz jame SJ 43 (ulomci keramičkih lonaca i peke, staklo, ulomak čavla ili klamfe, životinjske kosti, ugljen, vršak strelice za samostrijel te ulomak pećnjaka), ukopane još u gornjem sloju SJ 38 duboko do u samu zdravicu, tipološko-kronološki se ne razlikuje od materijala iz najstarijih slojeva i jama (sl. 12). Materijal iz najdubljih jama također evidentno potječe iz samog izmaka kasnog srednjeg i početka novog vijeka (15./16. st.), primjerice jama SJ 77/78 i SJ 80/81 u kojima je bilo mnoštvo ulomaka keramičkih lonaca i zeleno glaziranih posuda-tronožaca, peke, nekoliko ulomaka zdjelastih pećnjaka, opeka, čavli, ulomci majoličkog vrča, „klamfa“, korice noža, ulomak dna noge staklene čaše te životinjske kosti (sl. 13-15). Zdravica u Sondi 3 je žutocrvenkasta glina s plavim žilama.

Za sloj SJ 37, s obzirom na „limun-žutu“ boju i relativnu sterilnost pomislili bismo da je rezultat iskopavanja duboke jame na čijoj smo sjevernoj padini i otvorili sondu 3. U tom bi slučaju on predstavljao zasip sloja iskopanog iz te jame, kada je prigodom iskopa zahvaćena čista žuta glina. Međutim, za takvu interpretaciju situacije nedostaju ostali slojevi zasipavanja jer sloj SJ 38 više ne predstavlja intervenciju iz te faze. Ujedno, u zapadnome profilu sonde 3 je jasno vidljivo da se ukop velike jame/uleknuća dogodio nakon faze nasipavanja svih zapuna unutar cjeline urušene gorevine, možda peći. Nadalje, iščitavanjem slojevitosti uvidjelo se da SJ 37 nikako ne može biti rezultat recentnog iskopa spomenute jame, nego je on nataložen ranije. U tom bi pak slučaju SJ 37 mogao biti rezultat neke završne faze života na utvrđi kada se nasipavanjem žute gline poravnavao teren. Donji sloj SJ 38 zasigurno predstavlja zasebnu, jasno razlučivu fazu života utvrde unutar koje su na području sonde 3

ukopano nekoliko jama (među njima i jama SJ 43/44, usp. sl. 10 i sl. 13). Sljedeću pak, još stariju fazu – točnije rečeno, dvije faze – iščitavamo u nižem sloju SJ 45 i jamama SJ 78 i 81.

Grubišno Polje – Šuma Obrovi 2

Lokalitet Grubišno polje – Šuma Obrovi 2 (GPŠO 2) do sada je također bio nepoznat u stručnoj literaturi, a registriran je prigodom terenskog obilaska u kasnu jesen 2014. godine. Ovaj drugi položaj u šumi Obrovi nalazi se na istoj gredi kao i utvrda, oko 100 m JI od nje, odnosno na apsolutnoj visini 181,3 m n/m, također u odjelu/odsjeku 39d gospodarske jedinice „Grubišnopljaska Bilogora“ Hrvatskih šuma d.o.o (sl. 1). Lokalitet se u krajoliku ističe kao blago povišeno uzvišenje (60-80 cm) ovalnoga ili nepravilno kružnoga tlocrta promjera 43 m, odvojeno od okolnog terena 20-40 cm plitkim jarkom (sl. 4, sl. 16). Prigodom terenskog pregleda nije bilo moguće razlučiti o kojoj vrsti lokaliteta se radi niti kojem razdoblju pripada. S obzirom na blizinu utvrde, kao i u bližjoj i široj okolici u šumi zamijećene udubine s površinskim nalazima crveno zapečene zemlje, za koje se pomišlja da se radi o ostacima selišta, vjerovalo se da je riječ o dijelu srednjovjekovnog arheološkog kompleksa.

Otvorene su dvije sonde (sl. 16). Sonda 1 postavljena je na središnjem dijelu položaja, usmjerena u pravcu JZ-SI (4,5 x 2,3 m). Sonda 2 je smještena na rubnu južnu površinu ovog položaja te dijelom obuhvaća i plitki jarak, smjera je S-J (5 x 2,5 m). Sondom 2 željelo se istražiti eventualni pristup ovome lokalitetu s očekivane južne strane.

U sondi 1 su u arheološkim istraživanjima pronađeni izuzetno usitnjeni ulomci opeke koji ukazuju na opekrom zidani objekt koji je, zbog još veće dostupnosti poziciji s južne strane kojom i danas gredom teče šumska makadamska komunikacija, izuzetno bio izložen razgrađivanju i odnošenju opeke. Na otvorenoj površini nisu nađeni *in situ* elementi koji bi ukazivali na samu poziciju zida (ni ukop za temelje, ni pravilno položena opeka).

U sondi su pronađeni pojedini ukopi stupova i kanala te jama s kasnosrednjovjekovnom keramikom. Ispod tih situacija u žutoj, naizgled sterilnoj ilovači, razaznat je ukop. Kontrolnim iskopom naišli smo na kosti. Već na samome terenu uvidjelo se da nije riječ o životinjskim kostima, već ljudskima. Na osnovi položaja kostiju i blagih razlika u nijansama spomenutog sloja žute ilovače, zaključeno je da se dosegla razina grobova, usmjerenih Z-I. Grobovi nisu otvarani, tek se doseglo do njih te su uzorci predani na antropološku analizu koja je potvrdila da je riječ o ljudskim osteološkim nalazima. Sve to nam govori u prilog tezi da se radi o položaju crkve s grobljem. Istraživanju grobova nije se pristupilo, za to je potrebno poduzeti ciljana buduća arheološka istraživanja. Ostale ukope (polukružni kanal i stup) nismo mogli poistovjetiti s ostacima temelja očekivane sakralne građevine na tome mjestu te se istraživanja planiraju nastaviti.

U sondi 2 je zamijećena jama, vjerojatno grobna raka čijem se istraživanju nije pristupilo. Na padini ovog položaja, već u samome jarku, čini se da smo naišli na tragove vodoravno položene grede koja bi mogla predstavljati poziciju drvene ograde crkvenoga groblja. Kako su obje sonde na ovom položaju istraživane tek tijekom jednog, posljednjeg radnog dana, nije bilo moguće istražiti grobne cjeline. No cilj je postignut – ustanovljena je funkcija ovog lokaliteta.

Mala Peratovica – Šuma Obrovi

Ovaj je lokalitet u stručnoj arheološkoj literaturi poznat od 2012. godine kada je uveden pod nazivom Mala Peratovica – Šuma Oborova (Jakovljević 2012: 67, red. br. 186). Iako administrativno pripada Gradu Grubišno Polje, odlučili smo ne mijenjati naziv lokaliteta kako bismo izbjegli moguću buduću pomutnju. Nalazi se također na širokoj katastarskoj čestici 4265/1 katastarske općine Grubišno Polje, odjel/odsjek 40b gospodarske jedinice „Grubišnopljaska Bilogora“ Hrvatskih šuma d.o.o. (sl. 1).

Sl. 9 GPŠO 1, Sonda 3, faza III istraživanja sloja SJ 38, opeka unutar SJ 47, desno se dosega SJ 45, gore desno zapuna jame SJ 44, u sredini gore - ostaci urušene peći, pogled I-Z (snimila: T. Tkalčec).

Fig. 9 GPŠO 1, Probe 3, research phase III SU 38, brick in SU 47, goes to SU 45 on the right, upper right backfill pit SU 44, centre up - remains of a collapsed furnace, E-W view (photo: T. Tkalčec).

Sl. 10 GPŠO 1, Sonda 3, ulomci keramike iz sloja pri dnu gorevine - urušene peći (?) (snimila: T. Tkalčec).

Fig. 10 GPŠO 1, Probe 3, pottery fragments towards the end of the burning traces - collapsed furnace (?) (photo: T. Tkalčec).

Sl. 11 GPŠO 1, Sonda 3, nož iz sloja SJ 38, prije konzervacije (snimila: T. Tkalčec).

Fig. 11 GPŠO 1, Probe 3, knife from SU 38, before conservation (photo: T. Tkalčec).

Lokalitet je također smješten na sjevernoj padini spomenute grede i to oko 950 m istočnije od prva dva opisana položaja. Pristup mu je, kao i kod prethodna dva, moguć s južne strane. Sastoji se od kružnog, na sjeveru nepravilno odrezanog platoa promjera 40 m čijim obrubom polukružno teče istaknuti zemljani bedem i to sa svih strana osim sa sjeverne, gdje obranu čini strma padina platoa (sl. 17-19). Južna strana platoa nalazi se na apsolutnoj visini od 176 m, a sjeverna 172 m n/m. Zanimljivost čini činjenica da središnji plato nije povišen te da samim njegovim rubom teče prvi fortifikacijski sustav, spomenuti bedem. Bedem je viši i do dva metra u odnosu na središnji plato. Pri vrhu mu širina iznosi oko 2,5 m, a pri dnu i do 10. Daljnju liniju obrane čini 4 m dubok i pri dnu 2,5 m širok jarak te sljedeći zemljani bedem koji jednako tako polukružno prate opisani prvi. Na unutrašnjoj južnoj i jugoistočnoj strani bedema zamjetna je jedna denivelacija koja teče sjevernim padinama bedema poput svojevrsnog puta širine 3,5 m i čini taj bedem u osnovi puno širim. Širina jarka između dvaju bedema, mjereći od rubnih vrhova bedema, iznosi 12,5 m, a mjereći od ruba unutrašnjeg bedema do ruba nivelacije „puta“ 4 m. Vanjski bedem (ap. vis. 180,40 m n/m) viši je za 1 m od unutrašnjeg (179,40 m n/m), odnosno za oko 6 m od središnjeg platoa, što je uvjetovano i prirodnim padom terena prema sjeveru. Vanjski

Sl. 12 GPŠO 1, Sonda 3, ulomak pećnjaka iz jame SJ 43/44 (snimila: T. Tkalčec).

Fig. 12 GPŠO 1, Probe 3, a furnace tile from pit SU 43/44 (photo: T. Tkalčec).

je bedem u donjoj razini širine 10 m na zapadnijem dijelu, odnosno 15 m na onome dijelu kojim teče denivelacija. Okružen je s vanjske strane do 3 m dubokim (178,60 m n/m) obrambenim opkopom (donje širine 3 m, a gornje 11 m) koji utvrdu odjeljuje od prirodnih okolnih padina brda (npr. 180 m n/m na jugu). Pristup utvrdi svakako je bio s južnih strana i to vjerojatno pomoću visećeg ili drvenog mosta. Na terenu se mogu pratiti prirodni erozijski utjecaji vode koji su načinili duboke vododerine i klance s istočne i zapadne strane utvrde koji ju odvajaju od okolnih padina brda. Razvidno je da je ovaj položaj, sličnih geografsko-topografskih karakteristika kao utvrda Grubišno Polje – Šuma Obrovi 1, upravo zbog takvih prirodnih obilježja izabran za utvrđivanje. Od prve se utvrde (kao i od većine sličnih utvrda) razlikuje obilježjem što mu središnji plato nije povišen, što možda govori o njenoj drugačijoj funkciji, vremenu ili pak o nedovršenosti izgradnje.

U arheološkim istraživanjima je ustanovljeno da se radi također o razdoblju kasnog srednjeg vijeka. Je li ovo pozicija prve utvrde te su graditelji napustili njenu izgradnju (možda zbog abrazivnog djelovanja vode koje je uništavalo i sami sjeverni dio središnjeg platoa) i izgradili novu 900 m zapadnije na položaju Grubišno Polje – Šuma Obrovi 1 ili je riječ o nekom zbjegu ili plemićkoj utvrdi drugog vladatelina, nije za sada poznato. Buduća istraživanja dala bi odgovor na brojna otvorena pitanja.

Na središnjem platou utvrde postavljena je Sonda 1 dimenzija 3,70 x 3,15 m. Ispod tankog sloja (10 cm, kao i na ostalim lokalitetima) humusa nalazio se sloj tvrde žute nabite ilovače. U humusu su pronađeni ulomci keramičkih lonaca, lipeja i opeke. Na kontaktu oba sloja bilo je također nalaza ulomaka keramičkih lonaca, zatim peke, amorfnog željezni predmet, ulomak keramičke čaše te ulomak opeke (sl. 20). Struganjem površine nisu zamijećeni drugi arheološki nepokretni nalazi na ovome dijelu utvrde (jame, stupovi itd.). Pristupilo se dubljem iskopu, međutim nije bilo nalaza. Nažalost niti vremena da istražujemo dulje ovaj lokalitet u ovim probnim istraživanjima.

ZAKLJUČAK

Arheološka istraživanja polučila su izvanredne rezultate o dvama utverdama te obližnjoj poziciji za koju je ustanovljena funkcija crkve s grobljem. Osobito vrijedni rezultati postignuti su na utvrdi Grubišno Polje – Šuma Obrovi 1 gdje je pronađeno obilje nalaza koji su omogućili dataciju utvrde (ostruga, strelica, kopča, keramika, majolika itd.), a posebno ističemo značaj nepokretnih nalaza – ostataka palisade, graditeljskih elemenata mostne konstrukcije na komunikaciji između središnjeg i sjevernog uzvišenja, kao i ostataka drvenih objekata – palisade ili rubnih gospodarskih zgrada na južnom uzvišenju. Taj lokalitet

Sl. 13 GPŠO 1, Sonda 3, situacija tijekom istraživanja sloja SJ 45 (i ispod SJ 45), vrh sivoga SJ 77/78, dolje desno vrh SJ 80/81, pogled JI-SZ (snimila: T. Tkalčec).
 Fig. 13 GPŠO 1, Probe 3, research of SU 45 (and under 45), the top of grey SU 77/78, down right top of SU 80/81, SE-NW view (photo: T. Tkalčec).

Sl. 14 GPŠO 1, Sonda 3, ulomci majoličkog vrča iz kontakta slojeva SJ 45/77 (snimila: T. Tkalčec).
 Fig. 14 GPŠO 1, Probe 3, fragments of a maiolica jug from the layer contact SU 45/77 (photo: T. Tkalčec).

predstavlja veliki potencijal za daljnja istraživanja kojima bi se mogla polučiti još brojna saznanja o infrastrukturi jedne takve plemićke utvrde i njezinim graditeljskim elementima te o organizaciji života na njoj kao i o njenom fortifikacijskom sustavu.

Zanimljiv je nalaz majolike iz humusnog sloja u sondi 2 na toj utvrđi (sl. 6). Predstavlja ulomak vjerojatno ruba zdjelice koja i s jedne i s druge strane ima plavom bojom slikan biljni motiv vitica. Pripadao bi, na osnovi preliminarnе analize, tipu *renesansne majolike „alla porcellana“* koja se u prvoj polovini 16. st. proizvodila u talijanskim radionicama (Romagna – Faenza). Druga dva nalaza majolike pripadaju vjerojatno vrču, a nađeni su na vrhu SJ 77, odnosno kontaktu SJ 45 i SJ 77 u sondi 3, i mogu se datirati u kraj 15. i početak 16. st (sl. 14).

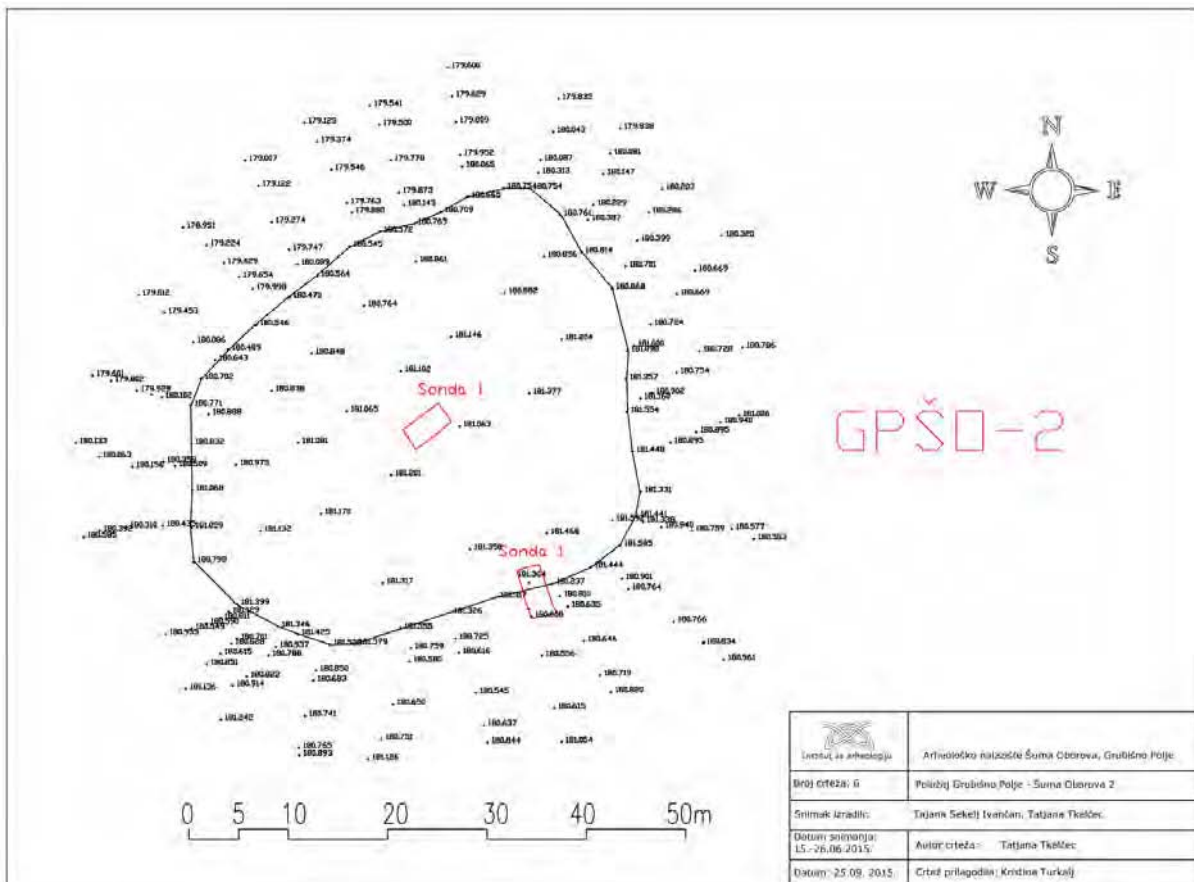
Pećnjaci pripadaju tipovima peći kakve su se u Ugarskoj proizvodile krajem 15. i početkom 16. stoljeća. Poznati su i s više nalazišta na našem području, pri čemu je poznato da su se i proizvodili u radionicama na kaptolskoj Novoj Vesi u Zagrebu te na zemljanoj utvrđi-majuru magistra Petra u Gudovcu (Mašić 2002; Jakovljević, Tkalčec 2004; Tkalčec 2005; Jakovljević 2006). Ovi se pećnjaci mogu datirati u sam kraj 15. i početak 16. stoljeća. Direktnu analogiju prikazanom grubišnopolskom pećnjaku nalazimo kako u kalupu tako i u samim primjercima ulomaka pećnjaka iz gudovačke Gradine (Tkalčec 1997: 26, sl. 7a, T. XXV-XXVI, XXX:1-2). Zanimljivo je da se na utvrđi GPŠO 1 javljaju identični tipovi pećnjaka kako u najnižim, stratigrafski najstarijim kontekstima, tako i u najvišima-najmlađima. To nam govori u prilog kratkog trajanja utvrde, odnosno uže datacije u spomenuto razdoblje. Oblici kuhinjske keramike i pojava peke uklapa se u sliku kasnosrednjovjekovnog repertoara kuhinjskog posuđa. I tu se u najstarijem kontekstu u sondi 3 u SJ 80 javljaju zeleno glazirani ulomci posude na tri noge, za koju je karakteristična uporaba na samom izmaku kasnog srednjeg i početku ranog novog vijeka (sl. 15). Djelomično očuvan kotačić ostruge čiji su trnovi poprilično dugački, kao i nalaz veretona također govori u prilog dataciji izmaka kasnog srednjeg vijeka. To potvrđuje i nalaz željeznog noža s brončanom scrolikom petom drške, koji se također datira u kraj 15. i poč. 16. stoljeća (sl. 11).

Možemo zaključiti da nalazi koji su otkriveni u arheološkim istraživanjima omogućuju preliminarnu dataciju utvrde Grubišno Polje – Šuma Obrovi 1 u razdoblje izmaka kasnog srednjeg vijeka, tj. u kraj 15. st. i prvu polovinu 16. stoljeća. Iako je razlučeno stratigrafski više faza utvrde, čini se da ne obuhvaćaju velik raspon vremena te da su se dogodile u relativno kratkome vremenu. Pokazatelje o funkciji ove utvrde pružaju i nalazi željeznih ostruga, vršaka strelica za samostrijel, ukrašenog željeznog noža kao i ulomci pećnjaka od kaljevih peći. Sve su to nalazi koji ukazuju na viši standard vlasnika ove utvrde, a većina ih je pronađena na središnjem uzvišenju gdje je očito bila i centralna utvrda i stan plemića. Osim toga, ono što je za nas

Sl. 15 GPŠO 1, Sonda 3, ulomci keramike iz jame SJ 80 (snimila: T. Tkalčec).

Fig. 15 GPŠO 1, Probe 3, pottery fragments from pit SJ 80 (photo: T. Tkalčec).

Sl. 16 Grubišno Polje - Šuma Obrovi 2, situacijski plan (snimile i izmjerile: T. Tkalčec i T. Sekelj Ivančan, crtala: T. Tkalčec, prilagodila: K. Turkalj).

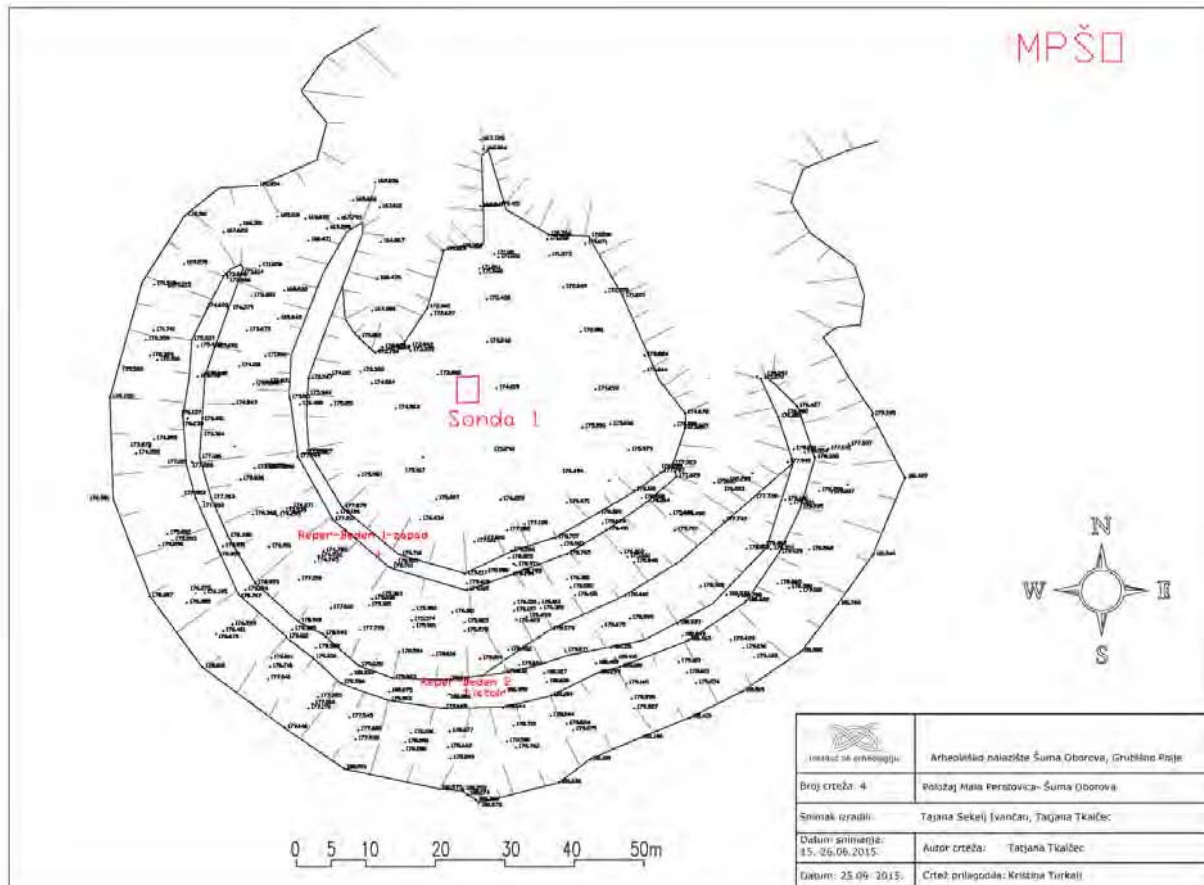
Fig. 16 Grubišno Polje - Šuma Obrovi 2, site plan (measurements by: T. Tkalčec and T. Sekelj Ivančan, drawn by: T. Tkalčec, adapted by: K. Turkalj).

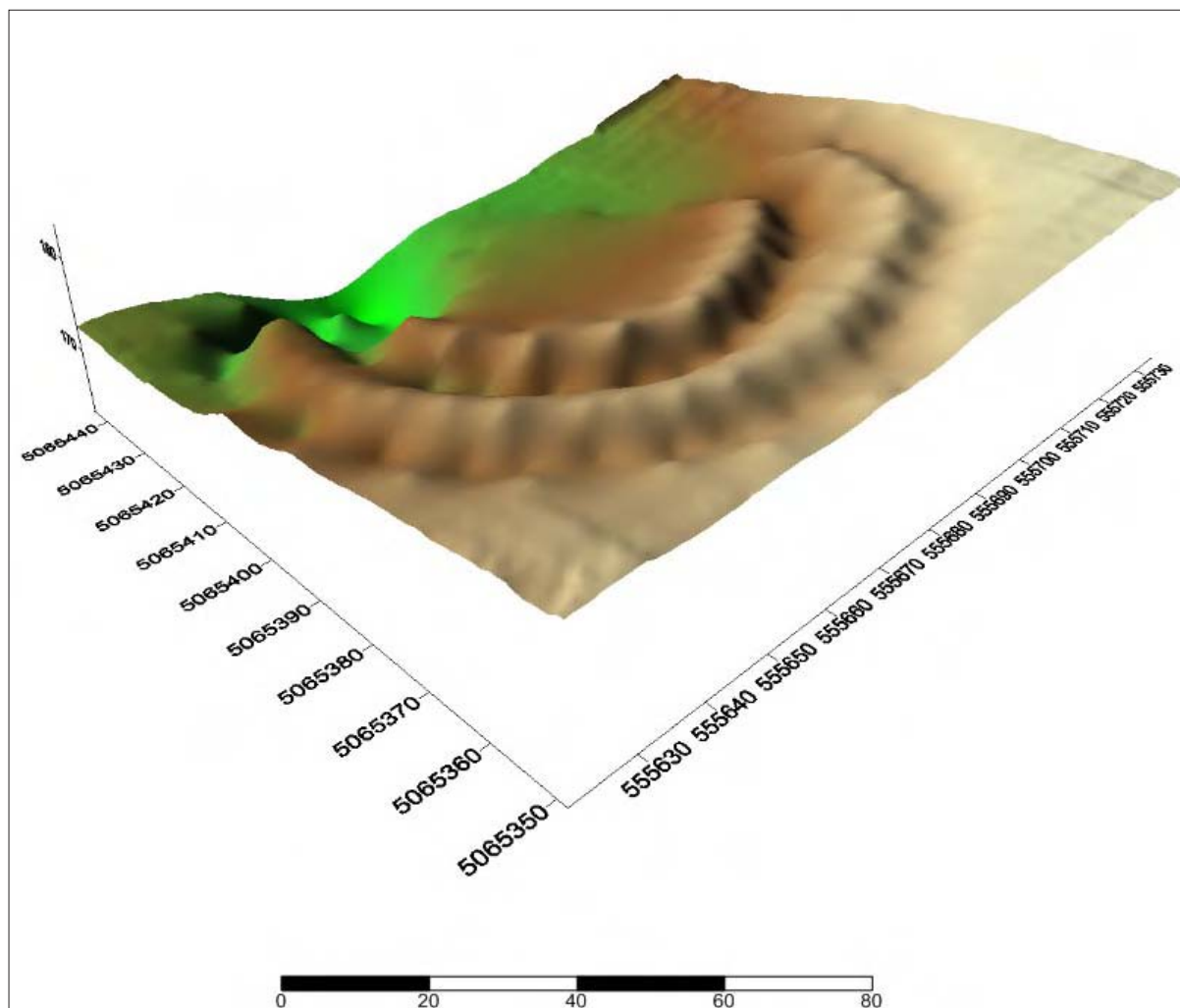
Sl. 17 Mala Peratovica - Šuma Obrovi, pogled od jugoistoka na središnji udubljeni plato okružen bedemom i jarkom (snimila: T. Tkalčec).

Fig. 17 Mala Peratovica - Šuma Obrovi, view from the SE on the central concave plateau surrounded by rampart and ditch (photo: T. Tkalčec).

Sl. 18 Mala Peratovica - Šuma Obrovi, situacijski plan (snimile i izmjerile: T. Tkalčec i T. Sekelj Ivančan, crtala: T. Tkalčec, prilagodila: K. Turkalj).

Fig. 18 Mala Peratovica - Šuma Obrovi, site plan (measurements by: T. Tkalčec and T. Sekelj Ivančan, drawn by: T. Tkalčec, adapted by: K. Turkalj).

Sl. 19 Mala Peratovica - Šuma Obrovi, 3D model (izradila: T. Tkalčec).

Fig. 19 Mala Peratovica - Šuma Obrovi, 3D model (made by: T. Tkalčec).

od posebne važnosti, iskopavanja su polučila i saznanja o načinima izgradnje same utvrde, a nastavak istraživanja, usprkos dosta oštećenome središnjem uzvišenju, zasigurno bi pružio preciznije podatke o prostornoj organizaciji utvrde. Čini se da je utvrda prestala funkcionirati nešto prije sredine 16. stoljeća kada je niz plemićkih utvrda u ovome kraju ili stradao ili prestao funkcionirati kao plemićka sjedišta i postao protuturskim utverdama.

Oko kilometar udaljena utvrda Mala Peratovica - Šuma Obrovi pružila je u ovogodišnjim probnim istraživanjima manje podataka, međutim na osnovi prikupljenih nalaza jasno je da i nju valja datirati u kasni srednji vijek. Pronađeno je manje nalaza, a na osnovi profilacije rubova lonaca možemo ih opredijeliti u 14. i 15. st. s naglaskom na 15. stoljeće. Valjalo bi poduzeti opsežnija istraživanja, kako radi preciznije datacije tako i radi sagledavanja slojevitosti same utvrde i njene infrastrukture. Ostaje otvorenim pitanje je li potonja utvrda starija te je brzo napuštena i u njezinoj blizini podignuta druga (GPŠO1) ili su obje egzistirale neko vrijeme istovremeno. Tu se, dakako, otvara i pitanje vlasnika utvrde. Planiraju se poduzeti detaljna istraživanja u suradnji s povjesničarima pri čemu je potrebno istražiti sve dostupne povijesne i kartografske izvore. Preliminarnom analizom popisa župa iz 1334. i župnika iz 1501. nailazimo na mogućnosti da će se novootkrivena crkva na položaju Grubišno Polje - Šuma Obrovi 2 moći poistovjetiti s nekom od crkvi spomenutima u navedenim popisima, no ovom prigodom, prije no što se provjere i drugi pisani izvori, ne bismo iznosili nedovoljno provjerene pretpostavke.

Sva tri položaja - dvije utvrde i crkva s grobljem, ali i niz okolnih pozicija koje ukazuju na ostatke srednjovjekovnih nastambi ruralnog karaktera na području između položaja utvr-

de GPŠO 1 i crkve s grobljem GPŠO 2, pa potom u šumi zamijećeni tragovi starih (vjerojatno još srednjovjekovnih) putova - predstavljaju vrhunski potencijal za istraživanje srednjovjekovnog društva izgrađenog na osnovici utvrda - crkva s grobljem - selo, što je jedan od rijetkih arheološki utvrđenih, a još manje istraživanih slučajeva u Hrvatskoj. Posebnost je ovdje i blizina dviju utvrda od kojih jedna (položaj MPŠO) može biti starija ili može predstavljati zbjeg stanovništvu, dok je druga utvrđeno sjelo plemića. No to predstavlja zadatak za daljnja istraživanja za koja postoji zajednički interes domaće sredine i struke. Već su probna arheološka istraživanja dala izvanredne rezultate i osvijetlila dio srednjovjekovlja u Grubišnome Polju, o čemu se do sada vrlo malo znalo. A buduća bi mogla dati još potpuniju sliku o svakom od navedenih položaja, načinu funkcioniranja društva i kvaliteti života u srednjem vijeku u grubišnopoljskom kraju. Posebno bi bilo zanimljivo poduzeti probna istraživanja na još nekim utverdama na području grubišnopoljske općine pa i šire, a koja se uklapaju u sliku plemićkih utvrđenih sjedišta kasnosrednjovjekovne Kraljevine Slavonije (Tkalčec 2012).

Možemo zaključiti da grubišnopoljski srednjovjekovni arheološki kompleks predstavlja velik potencijal za daljnja istraživanja. Rezultati budućih sustavnih arheoloških istraživanja i to na interdisciplinarnom principu svakako bi mogli predstavljati i izvor novih spoznaja koje će pobuditi zanimanje šireg europskog medijevističkog znanstvenog kruga. Zajednički interes domaće sredine, Grada Grubišno Polje koji je i omogućio početna probna istraživanja, i struke kojoj ovakvi lokaliteti predstavljaju velik znanstveni izazov, dobra su podloga za nastavak uspješne suradnje i arheoloških istraživanja.

Sl. 20 Mala Peratovica - Šuma Obrovi, Sonda 1, ulomci keramičkih lonaca (snimila: T. Tkalčec).

Fig. 20 Mala Peratovica - Šuma Obrovi, Probe 1, fragments of pots (photo: T. Tkalčec).

Literatura

- Jakovljević, G. 2006, Gudovac, in: A. Durman (ed.), *Stotinu hrvatskih arheoloških nalazišta*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 132–133.
- Jakovljević, G. 2012, *Registar arheoloških nalaza i nalazišta Bjelovarsko-bilogorske županije*, Bjelovar.
- Jakovljević, G., Tkalčec, T. 2004, Srednjovjekovno Gradište Gudovac-Gradina kraj Bjelovara u svjetlu prvih arheoloških istraživanja, *Obavijesti HAD-a*, 34/3, Zagreb, 148–150.
- Mašić, B. 2002, *Kasnogotički pećnjaci s Nove Vesi /Spätgotische Kacheln aus Nova Ves*, Muzej grada Zagreba, Zagreb.
- Tkalčec, T. 1997, *Gradina – Gudovac, kasnosrednjovjekovni burg*, neobjavljeni diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Tkalčec, T. 2005, Gudovac-Gradina 2004., *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. I, Zagreb, 50–55.
- Tkalčec, T. 2012, Rekognosciranje srednjovjekovnih gradišta na području bilogorskog kraja i Zapadne Slavonije 2011. g., *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. VIII, Zagreb, 115–127.

Summary

The Institute of Archaeology carried out trial research on three locations north of Grubišno Polje – Šuma Obrovi 1 (fort), Grubišno Polje - Šuma Obrovi 2 (church with cemetery) and Mala Peratovica- Šuma Obrovi (fort), all united under the name Šuma Obrovi, Grubišno Polje archaeological site. All three locations and a series of surrounding positions suggest there are remains of a medieval village and represent extreme potential for exploring medieval society along the fort – church and cemetery – village axis, given that so far the archaeological research into such a phenomenon in Croatia has been scarce.

There were numerous finds at the three-part fort Grubišno Polje-Šuma Obrovi 1 according to which it was attributed as a late 15th and early 16th-century facility (spur, arrow, buckle, pottery, maiolica, etc.), as well as the remains of a palisade and a bridge construction. Another fort, approximately a kilometre away, Mala Peratovica – Šuma Obrovi can be said to be dating back to the 14th and 15th century. The church cemetery at Grubišno Polje – Šuma Obrovi was where the villagers were buried, the traces of which were assumed at close proximity to the other site based on the field survey.